

להתודע ולהגלות מחמדי התורה בכל דף בשי"ס

בבא בתרא דף צה

בענין תערובות פסולת בחטין

בבא בתרא דף צ"ג: במשנה, המזכר פירות לחבירו, הרי זה מקבל עליו רובע טנופת לסאה. ובגמ' דף צ"ד. אמר רב הונא, אם בא לנפות, מנפה את כולו. אמרי לה דינא, ואמרי לה קנסא, אמרי לה דינא, מאן דיהיב זוזי אפירי שפירי יהיב, ורובע לא טרח איניש, יותר מרובע טרח איניש, וכיון דטרח טרח בכוליה. ואמרי לה קנסא, רובע שכיח, יותר לא שכיח, ואיהו הוא דעריב, וכיון דעריב, קנסוהו רבנן בכוליה. ובדף צ"ה. תא שמע, האונאה פחות משתות, נקנה מקח. יותר משתות, בטל מקח. שתות, קנה ומחזיר אונאה. אמאי, ליהדר עד פחות משתות, שמע מינה כל היכי דבעי לאהדורי כולה מהדר. הכי השתא, התם מעיקרא שוה בשוה אמר ליה, מיהו פחות משתות לא ידיעה במנה, ומחיל איניש, שתות ידיעה ולא מחיל איניש, יתר משתות מקח טעות הוא, ובטל מקח.

- א -

הוסיף בחטין פסולת יותר משיעור רובע חייב המזכר להשלים כל המקח

כשנותן דמים יודע דרך תבואה שתהא בה טינופת והוא מוחל, אכן מחילתו הוא עד שיעור רובע כי שיעור טינופת כזה הוא שכיח ואין לנו לחוש שהמוכר עירבו בידיים, אבל יתר מרובע כיון שאינו שכיח יש לחוש שהמוכר עירבו בידיים, ומחמת חשש זה קנסוהו רבנן בכולו שצריך להשלים בפירות או במעות אפילו עד שיעור רובע.

והראשונים כתבו דישנן כמה נפקותות בין לישנא קמא דדינו של רב הונא הוא מצד עיקר הדין, ובין לישנא בתרא דדינו של רב הונא הוא משום קנס מפני שחוששין שהמוכר עירב בהם פסולת, כמו שיבואר.

הרשב"ם (ד"ה ואמרי) כתב דנפקא מינה כשאנו יודעין שהמוכר לא עירב בהם פסולת, דללישנא קמא שדברי רב הונא הם מעיקר הדין, דכשהוצרך הלוקח לטרוח ולנפות אינו מוותר גם על פחות מרובע, גם בזה חייב המוכר להשלים לו כל המקח. אבל ללישנא בתרא שהוא משום קנס שתולין שהמוכר עירב פסולת בידיים, מאחר שיודעים שלא עירב בעצמו, אין לקונסו. וכן כתב הרא"ש סי' ה' דאם יודעין שלא עירב אין קונסין אותו. וראה השלמות והוספות א [ב]

שני לשונות בגמרא אם זה מצד עיקר הדין או מצד קנס / כמה נפקותות בדבר / כשיודעים שהמוכר לא עירב / אם יש ללמוד מזה לענין אחר / אם גובין ממנו בימינו שאין לנו דיינים מומחים / אם קנסו בנו אחריו / מודה בקנס

- רשב"ם, ריטב"א, פלפולא הרפתא, רמב"ם, ר"ן, שו"ע -

א. כאמור, רב הונא מחדש שאם ראה הלוקח שיש בו הרבה טינופת, ובא לנפותו לדעת אם יש שם יותר משיעור רובע, ונמצא בו יותר. צריך המוכר להחזיר לו חטין או מעות כפי המקח שהותנה ביניהם, ואין ביד המוכר לומר ללוקח שעד שיעור רובע כבר מחל לו, וישלם לו רק המותר. ונאמרו שני לשונות בטעמו של רב הונא. ללישנא קמא זה מפני שבעקרונו נתן הלוקח דמים על דעת לקבל פירות ללא טינופת כלל, אלא מפני שטורח הוא לנפותו בשביל דבר מועט, לכן עד שיעור רובע אין הלוקח טורח לנפותו ומוחל לו, אבל אם יש יותר משיעור רובע שבזה טורח הלוקח לנפותו, כיון שהתחיל לטרוח לנפות, טורח ומנפה את כולו, כי לגמור הניפוי אחרי שהתחיל הוא דבר קל, ולכן אינו מוחל כלום. וללישנא בתרא הוא משום קנס, כי בעקרונו היה הלוקח מוחל גם על יותר משיעור רובע, כי הלוקח

השלמות והוספות

שם סעיף א' כתב כן בשם יש אומרים.

ובסמ"ע שם סק"ו מפרש דעתו של הרשב"ם, דזה משום שסובר דמה שנתנו שיעור רובע לסאה הוא משום שכן הוא הדרך שיהא בו רובע טינופת, ואם יש יותר מרובע, חוששין שמא המוכר עירבו בתוכו, אבל אם ידוע שהמוכר לא עירבו, אין הבדל בין רובע ובין יותר מרובע, כיון שלא הבטיחו שיהיה מנופה, וכל ההבדל בין פחות מרובע ליותר מרובע הוא רק מחמת החשש שהמוכר עירבם, וכשיודעים שהמוכר לא עירבם אין הבדל ביניהם.

ובספר אולם המשפט מפרש יותר, וכתב דשיעור רובע סאה בחטין הוא שיעור אחד מכ"ד, והחמירו בחטין יותר מבשאר פירות ששיעורם הוא באחד מעשרה, והוא מפני דכיון שיותר מרובע לא שכיח, חוששין שהמוכר עירב בהם פסולת, אבל כל שיודעים שהמוכר לא עירב בהם, שיעורו באחד מעשרה כשאר פירות.

כשיש טינופת רק כשיעור רובע ואנו יודעים שמקצת מן השיעור עירבן המוכר בעצמו

- רא"ש -

ב [ב] רא"ש שם כתב דמסתבר שאפילו אם אין בטינופת אלא רובע, וידוע לנו שהמוכר עצמו עירב חצי רובע או שליש רובע, קונסים אותו על כל הרובע שצריך

כשיודעים שהמוכר לא עירב פסולת בחטין אם נפטר המוכר מלהחזיר אפילו מה שהוא יותר מרובע

- רשב"ם, ח' הר"ן, טור ורמ"א, סמ"ע, אולם המשפט -

א [א] והנה הרשב"ם שם כתב דללישנא בתרא שהוא משום קנס, אם אנו יודעים שהמוכר לא עירב בידיים, אין לקונסו, ואפילו 'יותר מרובע' הרי זו מחילה.

אמנם בח' הר"ן תמה על זה, וכתב דנהי שאם יודעים שלא עירב בידיים אין לקונס את המוכר שישלים לו את הכל כפי שיעור המקח שהותנה ביניהם, מכל מקום ראוי שיהא דינו כשאר מכירה שיותר משיעור רובע אינו בכלל המקח, כי יותר משיעור רובע מקפיד הלוקח, כי אטו לא יקפיד עד עולם, שהרי דוקא עד שיעור רובע הוא בכלל המקח ולא יותר.

ולכן כתב דהנפקותא בין שני הלשונות כשיודעים שלא עירב בידיים הוא אם צריך להשלים כשיעור כל המקח שהותנה ביניהם, או שצריך להשלים רק מה שהוא יותר מרובע. וכן כתב ביד רמ"ה דנפקא מינה לגבי אם צריך להשלים לו מה שהוא יותר מרובע, או שצריך להשלים לו את הכל.

אכן בטור מביא תחילה בשם הרמ"ה דאם יודעים שלא עירבן המוכר אע"ג שנמצא בהם יותר מרובע צריך לקבל עד שיעור רובע והמותר ינכה לו. ושוב מביא דברי הרשב"ם דכשידוע שלא עירבם, אפילו אם יש בהם יותר משיעור רובע, צריך הלוקח לקבל את הכל, והוא מסיים דמסתבר כדברי הרשב"ם. וברמ"א

כלום על פי הודאתו, כי מה שנמצא שם יותר מרובע היה משלם גם לולי הודאתו שהודה שעירב בעצמו, שהרי אין הלוקח מקבל עליו אלא רובע.

והנה הרמב"ם בפרק י"ח מהלכות מכירה הלכה י"א כתב הלכה זו בסתם דאם נמצא יותר מעל השיעור כל שהוא, ינפה את הכל ויתן לו פירות מנופין וברורין שאין בהן כלום. וכתב בחי' הר"ן דכיון שהרמב"ם לא חילק כלל בדבר, משמע שהוא סובר דאין הבדל בין אם זה מדין קנס או שהוא חיוב מעיקר הדין, כי לא פלוג רבנן בתקנתם, ולכן אפילו אם אנו יודעין שהמוכר לא עירב בידיים, חייב להשלים המקח, דלא כרשב"ם והרא"ש.

אכן כאמור הרא"ש (ה"ל) כתב דיש נפקותא בין שני הלשונות בטעמו של רב הונא לגבי אם יודעים שלא עירב המוכר בידיים, וכתב דלהלכה יש לנקוט כלישנא בתרא שטעמו של רב הונא הוא משום קנס, כי בזה יש קולא לנתבע שאם יודעים שלא עירב המוכר בידיים, אין צריך להשלים לו כשיעור המקח שהותנה ביניהם. וכן כתב בטור חו"מ סי' רכ"ט.

ובשו"ע סי' רכ"ט סעיף א' מעתיק המחבר כדברי הרמב"ם דאם נמצא בהם יתר על השיעורים האלו, כל שהוא, ינפה הכל, ויתן לו פירות מנופין וברורים שאין בהם כלום. והרמ"א מביא דיש אומרים דזה דוקא כשלא יודעים שלא ערב המוכר. אבל אם ידוע שהמוכר לא ערב, צריך לקבל אלו השיעורים והמותר ינכה לו. ומשמע דזה פלוגתא בין דעת המחבר והרמ"א.

- ב -

שיעור אונאה עד שתות

באו לסייע לדברי רב הונא ממה שבאונאה כשצריך להחזיר מה שהוא יותר מן השיעור אונאה, מתחייב להחזיר את כולו, והגמ' מדחה ואומרת דשאני אונאה ד'מעיקרא שוה בשוה אמר ליה', אלא דכיון דפחות משתות אינו ניכר הרי הוא מוחל, הרי מפורש בגמ' דלכתחילה אסור להונות גם פחות משתות, כי רוצה שיהא דוקא 'שוה בשוה' כפי המחיר שהותנה ביניהם, והניח בקושיא.

אכן במחצית השקל (בסוגיין) מאריך ליישב קושיית הטו"ז על הרא"ש, ותורף דבריו הם דהרא"ש סובר דהוכחת הגמ' לרב הונא והדחיה היא אליבא דלישנא קמא דרב הונא דצריך להשלים כפי שיעור המקח מצד הדין, משום ד'מאן דיהיב זוזי אפירי שפירי ייב' אלא שעד רובע הוא מוחל, וכשיש טינופת יותר מרובע אינו מוחל כלום, וצריך להשלים הכל, ולכן אמרו בסגנון הזה גם כלפי שיעור אונאה ד'מעיקרא שוה בשוה אמר ליה' אלא דפחות משתות כיון שאינו ניכר הרי הוא מוחל, אבל לדעת הרא"ש (ה"ל) שסובר להלכה כלישנא בתרא שטעמו של רב הונא הוא משום קנס, ולא מן הדין משום ד'מאן דיהיב זוזי אפירי שפירי ייב', גם מה ששיעור אונאה הוא עד שתות אינו משום ד'מעיקרא שוה בשוה אמר ליה' אלא שהוא מוחל לו עד שתות, ויש לומר שיהא מותר גם לכתחילה להונות עד שתות, כי זהו דרך מקח וממכר. (אכן ראה דבריו שם בפנים שמאריך בזה יותר).

ובחי' הריטב"א כתב דהנפקותא בין לישנא קמא ללישנא בתרא הוא לגבי אם יש ללמוד מדין זה לענין אחר, כי אם זה מעיקר הדין, יש ללמוד מזה גם לענין אחר, אבל אם הוא משום קנס, הרי הכלל הוא דקנסא מקנסא לא ילפינן.

ועוד כתב דיש נפקא מינה אם גובים ממנו בבבל. והיינו אם בזמן הזה גובין ממנו את הכל, שהרי בב"ק דף פ"ד: אי' דבימינו שאין לנו דיינים מומחים מה שחותכין דיני ממונות הוא משום שעושין בזה שליחותיהו של דיינים קדמונים, ויתקנו כן דוקא בדבר שדינו כממוון, אבל דבר שדינו כקנס אין גובין בימינו. א

ובפלפולא חריפתא על הרא"ש (סי' ה' אות ח') מביא דבמקצת ספרי נמוקי יוסף כתוב דיש נפקותא במת המוכר אם צריך הבן להשלים ללוקח כפי שיעור המקח, שהרי הכלל הוא שבחייב קנס לא קנסו בנו אחריו, ונמצא שאם הוא מצד עיקר הדין צריך גם בנו של המוכר להשלים המקח, אבל אם הוא משום קנס אין בנו של המוכר חייב להשלים המקח.

עוד כתב שם דיש מי שרצה לומר דנפקא מינה לגבי אם מודה בעצמו שעירב יותר מרובע, דאם טעם חיובו הוא משום קנס, הרי מודה בקנס פטור. אמנם הוא חולק על זה, וכתב דאין לפטור מזה משום מודה בקנס פטור, כי אין הפטור אלא כשמתחייב איזה חיוב על פי הודאתו, אבל בזה אינו מתחייב

אם יש להוכיח מדברי הגמרא שלפנינו דלכתחילה אסור להונות גם פחות משתות

- רא"ש, שו"ע, טו"ז, מחצית השקל -

ב. הרא"ש בפרק ד' דבבא מציעא סי' כ' מסתפק במה שאמרו דאונאה בפחות משתות אינו מחזיר, אם יש איסור להונות את חבירו באונאת שוה פרוטה אפילו בפחות משתות, אלא דעד שתות יש מחילה, לפי שכך הוא דרך מקח וממכר, כי הלוקח והמוכר אינם יכולין לכונן דמי המקח בצמצום, ודרך העולם למחול טעותם עד שתות. אבל אם המוכר בקי בערך יותר מחבירו, והלוקח אין בקי כל כך, או אם הלוקח תגר ובקי בערך מקחו יותר מן המוכר, אסור להונות זה את זה, אם לא שיפרש. או דשמא כיון שדרך מקח וממכר בכך, דלפעמים הלוקח חפץ במקח זה, ומוסיף עליו דמים יותר מכדי שויו, ופעמים שהמוכר מזלזל בשומתו בממכרו, לפי שאין חפץ זה ערב עליו, או שהוא דחוק למעות, לכן עד שתות הוי בכלל דמי המקח, ואין כאן שם אונאה כלל. והוא מסיים דצריך עיון בזה, וירא שמים יצא ידי כולם. ובשו"ע חו"מ סי' רכ"ז סעיף ו' כתב דיש להסתפק אם מותר להונות את חבירו בפחות משתות.

אמנם בטו"ז שם מתקשה בספיקו של הרא"ש, שהרי לכאורה מפורש בגמ' שלפנינו (דף צ"ה.) שלכתחילה אסור להונות בפחות משתות, שהרי בגמ'

השלמות והוספות

הגולה על הגליון תמה על המחבר שהשמיט דבר זה.

א. אמנם בפלפולא חריפתא על הרא"ש (אות ח') כתב דאפילו ללישנא בתרא שהוא בדרך קנס גובין אותו בבבל, כי בב"ק שם אמרו דההכרעה בין דיני ממונות ובין דיני קנסות הוא דכל שהוא דבר שכיח וגם יש בו חסרון כס, גובין אותו בבבל, והרי דבר זה הוא שכיח, וגם יש בו חסרון כס, לכן לדברי הכל גובין אותו בבבל.

והיינו, שהוא סובר דבשלמא שאר קנסות נחשב שאין בו חסרון כס, דכיון שמעיקר הדין אין מגיע לו תשלומין, והוא רק קנס שקנסה תורה את הנתבע, אין זה בכלל חסרון כס. אבל בלוקח שקנה שיעור חטין ונתערב בו יותר מרובע טינופת, הקנס שקנסו חכמים הוא לומר שאין הלוקח מוחל אפילו על רובע טינופת, וממילא נחשב שיש בו חסרון כס.